

Wam de Moor

Teksten als tekens van leven

In memoriam Theo Vesseur

Theo Vesseur. Theo. Overal vind ik stukjes van hem. Tussen mijn boeken: in zijn voornamelijk buiten het officiële circuit uitgegeven brochures en teksten. In mijn correspondentie: brieven, in blauw getikt, met altijd bijgevoegde komma's, onderstrepingen, woorden, net iets persoonlijker zinnestukjes, heel veel brieven uit de jaren '60, toen hij vanuit het Amsterdamse Werkcentrum voor Leketoneel en Kreatief Spel het door de dood van de bekende regisseur van lekespelen Anton Sweers langzaam wegzakkende katholieke bolwerk Ons Leekespel in Bussum de helpende hand toestak. Op een of andere manier zag hij daarin voor mij een rol. Ik had, als docent Nederlands die op school met leerlingen aan toneel deed, aandacht getoond voor Vesseurs kerst- en paasspelen, erover geschreven in de krant waarvoor ik werkte en in het weekblad voor leraren Sint Bonaventura. En de manier waarop dat was gebeurd beviel hem kennelijk. Op de eerste de beste cursus in Bussum waar hij docent was en ik cursist, was het raak.

Wij hadden een aantal jaren intensief contact en in onze verhouding bleef, al zagen we elkaar later, meegesleept door het verlangen ons in turbulente ontwikkelingen op verschillende onderwijsinstituten staande te houden, nog slechts een enkele keer, altijd dezelfde verstandhouding aanwezig omtrent het zoeken naar een evenwicht tussen individu en gemeenschap en het verlangen mensen niet van zichzelf te laten vervreemden, in gedrag noch in taal. Zijn dood gaf verdriet.

Theo stierf op 26 december 1991. Dank zij de op één na verschrikkelijkste ziekte die onze aardbol teistert had hij zich daarop twee jaar lang voorbereid. Het bericht van zijn overlijden tekende hem. Zijn eigen tekst daarop luidde:

dag lieve aarde
ik ben dood-
neem nu mild
terug
de as die over is
in je veranderend bestaan

dag lieve mensen
van wie ik hou-
mijn tijd en lichaam
zijn voorbij

in een geheel
zijn wij en blijven

een geheel

En daaronder zijn voornaam en de voornamen van zijn vrouw Emy, zijn kinderen Vivette, Michel en Etienne en de hunnen. Ik noem die namen, omdat ze mij vanaf het eerste begin dat ik hem leerde kennen, in 1961, zo nauw met hem verbonden leken. 'Alle goeds en liefs van ons allen voor allen, nu en altijd', zo trok hij telkens de vriendschapsbanden aan. In de simpele, directe tekst op het overlijdensbericht ligt alles wat ik van hem ken en wat heel veel mensen die zich in Nederland en Vlaanderen met dramatische werkvormen, taal- en literatuurdidactiek hebben bezig gehouden, zich van hem herinneren: een overtuigende, warme gemeenschapsmens die zichzelf niet anders kon zien dan als het centrum van de wereld. Van mij uit moet de wereld een beetje beter worden, en daar betrek ik iedereen bij die in mijn gezichtsveld komt. Zo ongeveer was zijn levensfilosofie.

Altijd het leven genieten

Theo Vesseur kon enorm genieten. Van taal, van muziek, van scheppen. Dat bleef hij doen tot het laatst, toen hij al enige jaren afscheid had genomen van de vakdidactiek waarmee hij aan de Universiteit van Amsterdam zijn actieve loopbaan had afgesloten. Tijdens de crematie te Driehuis-Westerveld op oudjaarsdag 1991 las Anne van Delft gedichten voor uit de bundel *Ach, er is meer dan je denkt*. De begrafenisgasten konden de cassette met losse gedichten zelf meenemen. Arnold Hamelberg, de ontwerper van de omgeving waarin zijn religieuze spelen uit de jaren '60 hun klankbord vonden, sprak als goede vriend over het goede en lieve in Theo. Er was muziek van Satie en de Pavane d'un faune van Ravel. Zijn zoon Michel herinnerde aan de feestelijke vakanties -ik herinner mij zijn enthousiasme over de verblijven in de Algarve vóór het daar een toeristenbende werd, ik herinner mij hoe hij ons -mijn gezin, ik ga ze van de weeromstuit bijna allemaal bij name noemen- ontving op de camping in Midsland op Terschelling, pezig, gebruind, in bijna niks toen dat nog lang niet gewoon was; we dronken wijn, we aten brood, we roddelden en lachten, het was feestelijk tot en met. Zijn zoon sprak over de nooit aflatende belangstelling voor ieder persoonlijk, de ruimte die hij de mensen gaf met wie hij leefde, zijn prachtige r in een rollend godverredomme, en de geweldige levenskracht die door de tergende ziekte uit hem werd gezogen maar waaraan pas met zijn dood een einde kwam.

Altijd betrokken op mensen

Theo Vesseur was geboren op 9 december 1921. En al op 9-jarige leeftijd ging hij met zijn broer Wim, de latere decorontwerper, naar het pensionaat Saint Louis. Zo had ik hem ook leren kennen: de schrijver van één roman: *Een boek zonder liefde*, in 1956 uitgegeven door De Bezige Bij. Ik vond dat een mooi boek. Het gaat over een jongen die ontredderd raakt door mentaliteit van de opvoeders door wie hij omgeven is en die hem in plaats van vrij door het geloof tot een angstig kind maken. Men kan het in zijn beschrijving van het internaatsleven vergelijken met *Zonsopgangen boven zee* van Jeroen Brouwers.

Theo Vesseur was, toen hij zijn roman schreef, docent taalexpressie aan de IVO-kindergemeenschap in Amsterdam en had zijn baanbrekende

Improviseren en dramatiseren met kinderen al gepubliceerd. In dat pensioonaat is, blijkens deze autobiografische roman, Vesseurs geest rijp gemaakt voor het verzet tegen de vaste norm, de vanzelfsprekendheden van een traditie, de macht van clerus en kerk. Anti-autoritaire opvoeding werd voor hém de vanzelfsprekendheid, maar daarin kon hij dan weer behoorlijk normatief en autoritair zijn, want het bloed kruipt natuurlijk waar het niet gaan kan, en Theo Vesseur was in wezen een man met een helder beeld van de noodzaak dat mensen elkaar liefhebben, wil het hier geen geweldige rotzooi worden. Die gedachte heeft hij in al zijn werk tot uitdrukking gebracht en daarbij ging het hem niet om academische eer, maar om de vraag of hij de groepen waarmee hij werkte kon bereiken.

Voor de Lodewijk de Raet-stichting bijvoorbeeld deed hij in Vlaanderen het nodige. Hij werkte er bij voorkeur samen met Marcel Hoste, leider van het Sabbatini Theater in Gent, die ook zijn religieuze spelen ensceeneerde. Zijn betrokkenheid was dan zodanig, dat hij onmiddellijk bereid was in het schoolblad van de groep waarmee hij gewerkt had een 'tekst' te publiceren. Ik heb het hier nog: *Myosotis*, 18e jaargang, herfst 1965, nummer 71. Het vergeet-mij-nietje van het Instituut Stella Matutina te Michelbeke. Zijn 'tekst' staat er tussen een in memoriam Emiel Hullebroeck, die het Vlaamse volk heeft leren zingen, een synopsis van *Het meisje*, befaamd boek van dr. Sis Heyster dat toen net uit was, het verslag van het afscheid van een der zusters-leraressen die naar Kongo vertrekt en het verslag van de cursus Creatief Toneel die Theo samen met Hamelberg en Hoste verzorgde.

Ik vroeg hem eens: Hoe schrijf jij een gedicht? Hij antwoordde, 't was met Kerstmis 1967:

'Ineens loop, zit, lig, ben je ergens met twee regels in je kop. Je herhaalt ze zoals een miljoenaire-vrek nieuw geld zoent. Eindeloos, angstig: verlies ik die meesterregels niet? Bijv. in Brasschaet in een herfstvierend bos: "Niets gaat dood, alles wordt weer wijn en brood".

Emy reageert er nauwelijks op. Ik bedrijf takt en zeur er niet meer over, trek mij op deze tweeregelige bezitting terug en huichel contact met de buitenwereld. Er is wel contact, maar meer ver dan dichtbij.

Je wil regel vier en drie en zeven hebben.

Je bent een telefoonpaal met een eigen wil geworden, belachelijk, naief en een wonder, een stuk domheid ook.

Ik kèb eigenlijk geen gedichten, wèns ze niet te kennen.

Ik wens alleen teksten. 'Gedichten' zijn me te Leopoldaal of Kloosiaans. Goed en fijn tóen. Vanuit dat toen ook nú nog. Maar vanuit nou, kan dat voor mij niet meer; hóeft ook niet. Wat me in weinigheid ontvalt grijp ik terug en ciceleer mij het lazarus. Helpt niet, maar geeft een soort zin van er zijn. Publiceer in vreemde gelegenheden.'

Zo'n gelegenheid was toen *Thoth*, tijdschrift voor vrijmetselaren. Hij had ze in Brasschaet het een en ander over taal en leven geleerd en de tekst die hij in hun blaadje schreef was in de context van hún gemeenschappelijk denken geschreven: 'Fragmenten uit een leerlingbouwstuk'. Die leerling was er niet

een zoals de meeste waarover we in dit blad plegen te schrijven, maar een leerling vrijmetselaar.

Die concentratie op de groep waarmee hij werkte was bij Vesseur voorbeeldig. In *Improviseren en dramatiseren met kinderen* (1955, derde druk, aanzienlijk uitgebreid 1963) en *Boek en spel* uit 1958 blijkt telkens hoe hij de mensen inspiratie liet putten uit zichzelf, uit hun eigen omgeving, de locatie waar men zich bevond, die voor hem zelf altijd nieuwe verrassingen bood en met welke opvatting hij de spelers dichtbij zich zelf liet blijven. Hij schrijft dan ook in zijn studie Kreatief 'religieus' spel naar aanleiding van *Wie zoekt u?* (Bussum 1961): 'Ik heb getracht de spelers een scenario als basis voor handeling en tekst aan te bieden. Ik zocht daarin naar een "brug"; tussen schrijver en creatieve groep. Na de eerste realisatie in de kerstnacht van 1960 is dit spel door vele groepen gespeeld, steeds anders, maar altijd levend van hèn, en daardoor boeiend. Ook dit spel werd geschreven voor een bepaalde groep in een bepaalde situatie. Ook hierin werden tijdens de voorbereiding wijzigingen aangebracht en aanvullingen.'

Altijd bezig met de creativiteit van de taal

Theo Vesseur was een excellent taaldocent. Hij gebruikte het woord 'taalbeheersing' al toen het nog geen kleur had tenzij alle kleuren die mogelijk zijn: 'het vermogen, uitingen van anderen te kunnen opvangen en eigen mededelingen aan anderen over te brengen. Het kind is taal met zijn gehele lichaam.' En dus meer dan gesproken en geschreven taal. Vesseur en 'het werkcentrum' dat hij in de jaren vijftig en zestig leidde, gaven de opmaat voor de kunstzinnige vorming die nu georganiseerd is in een landelijk centrum met tal van regionale steunpunten. En in de recente uitbreiding tot 'literaire vorming' bij Vesseur terugkeert.

Wie de betekenis van deze grote vernieuwer van de kunstzinnige, in het bijzonder talige en literaire vorm op haar waarde wil schatten, moet wel terug naar de context waarin hij zijn vernieuwing vorm gaf: een maatschappij die van boven af gestalte kreeg, een volkomen verstard onderwijs dat nog jaren zou doen voor de Mammoet in beweging kwam, een taalonderwijs dat een strikt normatief en passief karakter droeg en aan verrooiestreping leek te sterven. In die versteende situatie heeft het vrije woord en Vesseurs verlangen om leerlingen te laten zien als mensen enorm veel betekend. Als je nu de spelen herleest, zijn ze die context kwijt en doen ze onvermijdelijk verouderd aan, maar ik herinner mij hoezeer de verbinding van de aloude bijbelse traditie met de actualiteit in die jaren een hot item was, dat met name het lekespel waarvan we als andere voorbeelden de spelen van Nijhoff en Van der Graft kennen, een nieuwe impuls moest geven.

Vesseur wilde opvoeders een geweten schoppen. Hij schreef over 'creativiteit meer dan een woord': hij zag het gevaar dat men het begrip zou gebruiken als een fopspeen en hij wilde dat creativiteit een stimulerende kracht zou zijn, die hij altijd opnieuw -hij bleef in dat opzicht zijn christelijke oorsprong trouw- religieus zou duiden. In zijn belangrijke essay *Kiezen of delen* (1965) gaat hij fundamenteel in op de problematiek. Ik heb in de tekst toen deze passage aangestreept die mij bijzonder raakte en waarnaar ik later heb geprobeerd te handelen:

'Van enige dwang in deze gebieden wil ik absoluut niets weten. Het dwingen van een kind tot "uiting" is onmogelijk, het slaat om in een dichttimmeren. De enige basis waarop hier gewerkt kan worden is die van wederzijds langzaam gegroeid vertrouwen; in dat klimaat is de tweede basis, die van vrijwilligheid vanzelfsprekend, zonder dat deze ontaardt in een zich uit gemakzucht aan een bezigheid onttrekken. Wil een kind kijken, laat hem kijken; maar kijken en kijken is twee. Ik geloof niet dat er veel luie kinderen bestaan, er bestaan meer kinderen die wij niet hebben weten te raken. Dit zoeken en vinden van raakpunten en vlakken als uitgangspunt van actie, dunkt mij een van de meest essentiële kanten van opvoeding en onderwijs.' Theo Vesseur heeft mij geleerd dat het motiveren van mensen in de opvoeding, de vorming, het onderwijs, alleen maar kan door naar die vaak jonge, aarzelende en onzekere mensen te kijken en na te denken over wat hun situatie is, wat ze kunnen en kennen, waarnaar ze verlangen of wat hen tegenstaat.

We hebben het er nooit over gehad, maar nu ik terugkijk naar de jaren waarin hij de toon zette voor zijn werk als man van vorming en onderwijs, de jaren 1955 tot 1965 die een baaiert van indrukwekkende activiteiten laten zien, zie ik de samenhang tussen wat hij deed en wat aan het einde van de vorige eeuw door Van den Bosch en Buitenrust Hettema werd gepractiseerd. Ook zij wilden dat het kind niet de taal van de volwassenen kreeg opgelegd, maar zijn eigen taal zou leren ontdekken. Ook zij wilden het gevoelig maken voor de frisheid die taal kan hebben als men haar ontdoet van de communicatieve ruis -waartoe bijvoorbeeld het woord 'communicatie' het nodige bijdraagt, ik kan me niet herinneren dat Theo het ooit gebruikt heeft!-.

Altijd een leven in beschouwing

In zijn taal legde Theo Vesseur zijn hele hebben en houden. Toen hij het gedoe zat was zocht hij de monnikspij op die hij bij de broeders van Saint Louis had laten hangen en concentreerde zich op het schrijven van telkens nieuwe teksten met dezelfde boodschap. Hij genoot van het zelf werken met stempels, maakte altijd veel werk van nieuwjaarswensen en overspande daarin de hele ruimte in tijd van nu tot het aards paradijs. Hij was nog even zo aanwezig in het blad *Leestekens* dat Jacques Vos in het begin van de jaren '80 redigeerde. En verzorgde, omringd door altijd liefhebbende leerlingen en zijn gezin, ten laatste zijn gedichten, 'teksten' moet ik zeggen, 'tot nu toe niet gebundelde teksten'.

Ach,

er is meer dan je denkt

Dat is de titel ervan.

Theo Vesseur, een rijk mens, een groot vakman, een lief mens, een goed leven. De Nederlandse en Vlaamse didactiek en het door hem zo heerlijk relativerend beminde vormingswezen mogen hem dankbaar zijn. Om hem te eren als een die zoekend naar het evenwicht dat hij heeft gevonden voor hij heen ging, zetten we een paar van zijn laatste teksten in het wit waar ze horen. Dat van de lege pagina.